

İran'ın Yeni Cumhurbaşkanı Seyyid İbrahim Reisi Döneminde Nükleer Müzakerelerin Geleceği - Bilgehan Alagöz

İran'da 18 Haziran 2021'de gerçekleşen cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanan Seyyid İbrahim Reisi'nin, Nisan 2021'de Kapsamlı Ortak Eylem Planı (KOEP) Ortak Komisyonu'nun İran'ın nükleer programını görüşmek için başlattığı ve halihazırda Viyana'da devam eden nükleer müzakereler üzerinde nasıl bir etkisinin olacağını bilmek için ülkenin dış politika karar alma mekanizmalarının işleyişini bilmek önemlidir. Zira İran'ın devlet yapılanmasında sistem içinde en üst seviyedeki yetki Devrim Rehberi'ne aittir. İran'ın genel politikasını saptamak ve saptanan bu politikanın rejime uygun, doğru bir biçimde icra edilmesini sağlama

yetkisi anayasanın 110. maddesi çerçevesinde Devrim Rehberi'ne verilmiştir. Cumhurbaşkanlığı makamı (*Riyaset-i Cumhuri*), Rehber'den sonra gelen, ülkenin en yüksek ikinci makamıdır. Cumhurbaşkanı, yürütme faaliyetlerinin tümünden sorumlu değildir. Son olarak bilinmesi gereken diğer bir kurum da Milli Güvenlik Yüksek Konseyi'dir (*Şuray-i Aliye-i Emniyet-i Milli*). Konsey, Rehber tarafından belirlenen genel prensipler ışığında ulusal güvenlik ve savunma politikalarının oluşturulmasından [sorumludur](#). Bu çerçevede İran dış politikasında birçok temel meselenin, ki ülkenin nükleer programı buna dahildir, bir ulusal güvenlik sorunu olarak görüldüğünü ve bu konuların Milli Güvenlik Yüksek Konseyi'nin gündemine alınarak değerlendirildiğini belirtmek gerekir. Konseyin Rehberlik makamının görüşlerine aykırı karar alması beklenmediği gibi alınan kararların hayata geçirilebilmesi için de Rehber'in onayı gerekmektedir. Bu bağlamda İran'da nükleer müzakerelerin geleceği ile ilgili nihai karar alıcı, müesses nizamın başı olan Rehber Ayetullah Seyyid Ali Hamenei'dir. Bununla beraber cumhurbaşkanının toplumun dikkatini çekmek ve yeni güvenlik konuları oluşturabilme gücüne sahip olması ve iktidar süresince sahip olduğu yetkiler çerçevesinde ülkenin güvenlik ajandasını belirleme kabiliyetinin olması Reisi'nin yaklaşımını önemli kılmaktadır.

İran'da Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani dönemine damgasını vuran siyasi akımın pragmatizm olduğunu, Reisi dönemi dış politikasının ise İranlıların İmam Humeyni çizgisine bağlılıklarını vurgulamak için kullandıkları *ilkecilik*(kendilerini Usulgera olarak niteleyen muhafazakarlar) ekseninde şekilleneceğini söylemek mümkündür. Dolayısıyla yeni dönemde İran'ın İslam Devrimi'nden bu yana geliştirdiği temel dış politika eksenini koruyacağını, bununla beraber uluslararası sistemin zorunlu kıldığı koşulları göz önünde bulunduracağını belirtmek gerekir. Bu bağlamda, İran'ın küresel ve bölgesel düzeyde öncelik verdiği amaçları ve stratejileri ön plana çıkmaktadır. Küresel düzeyde ABD'ye karşı denge politikası oluşturmak ve diğer küresel güçler olan Rusya, Çin ve AB ile ilişkileri geliştirmeye odaklanmak; bölgesel düzeyde İsrail karşıtı söylemi ön plana çıkarmak ve bu amaçla direniş eksenini olarak adlandırılan Irak, Lübnan, Suriye'deki vekil güçlerle ilişkileri derinleştirmek; Basra Körfezi'nde ise Suudi Arabistan'a karşı tehdit söylemini bir alt seviyeye çekmek ve işbirliği alanları yaratmak ve de bölge ülkeleri ile denge siyaseti gütmek yeni dönemin ana eksenini oluşturmaktadır.

Kariyerinin büyük bölümünü yargı alanında tesis etmiş olan İbrahim Reisi'nin siyasetin dışından gelen bir cumhurbaşkanı olması, dış politika konusunda itidalli olacağı izlenimini yaratmaktadır. Zira iç siyasette kendisi ile ilgili beklenti toplumun geniş kesimlerinin onayını alması ve Hamenei sonrası Rehberlik makamına doğru yol alması [şeklindedir](#). Bu sebeple Reisi'nin halkın temel beklentisi olan ekonomik kalkınmaya hizmet edecek bir dış politika anlayışına sahip olacağı düşünülmektedir. Aynı zamanda İran'da müesses nizamı temsil eden Hamenei ve Devrim Muhafızları Ordusu ile koordineli bir dış politika söylemini benimsemesi kendisinin iç siyasetteki beklentileri karşılması için en makul yol olarak görülmektedir. Bu bağlamda Reisi'nin Viyana sürecine ehemmiyetle yaklaşacağını belirtmek gerekir.

Reisi, seçimlerin hemen arkasından 21 Haziran'da yaptığı basın toplantısında Kapsamlı Ortak Eylem Planı'na (KOEP ya da diğer adıyla Nükleer Anlaşma Temmuz 2015'te P5+1 ile İran arasında imzalanmıştır.) dair nasıl bir tutum sergileyeceğinin ipuçlarını vermiştir. Reisi'nin toplantıdaki [şu ifadeleri önemlidir](#):

- *Dünya bilsin ki İran'daki durum değişti. Maksimum baskı politikası bugüne kadar işe yaramamıştır. Dış politika Nükleer Anlaşma ile başlamadı ve onunla da sınırlı kalmayacak. Ulusal çıkarımıza olan her müzakereye olumlu bakarız.*
- *Görüşmeler yıpratıcı olmamalı. Her toplantının somut neticesi olmalı.*
- *ABD Nükleer Anlaşma'ya dönmeli. Avrupa ABD'nin baskısı altında kalmadan taahhütlerini yerine getirmeli.*
- *Mevcut müzakere heyeti şu an için görevine devam edecektir. Dış politikadan sorumlu ekibimiz durumu inceliyor.*
- *Yaptırımlar kaldırılrsa dahi ABD başkanı ile görüşmem.*

- *Füze programı ve bölgesel meseleler müzakere konusu olamaz. ABD yönetimini tüm yaptırımları kaldırmaya çağırıyorum.*

Reisi kendi yönetiminin önceliğinin KOEP olmadığını belirtmek suretiyle üstü kapalı bir şekilde Ruhani dönemini eleştirmiştir. Zira Ruhani 2013'te cumhurbaşkanı seçildiğinde önceliği P5+1 ile yürütülen nükleer müzakerelere vermiş, böylelikle 2015'te Nükleer Anlaşma yapılmıştır. Reisi ise yaptırımların kaldırılmasının öncelikli olmadığını belirtmek suretiyle ABD'nin baskısı karşısında alternatif siyaset üretmeye odaklanacağını işaretini vermiştir. Bu kapsamda Rusya, Çin ve AB gibi küresel aktörlerle işbirliğinin ön plana çıkacağını söylemek mümkündür. Reisi döneminde ABD'ye karşı ülkenin ulusal çıkarlarını korumaya öncelik verilecek, müzakerelerin sonunda bir anlaşma yapılması pahasına hayati görülen çıkarlardan (balistik füze programı ve direniş eksenini olarak tanımlanan Irak, Suriye, Lübnan hattındaki askeri varlık) taviz verilmeyecektir.

Viyana'da altıncı turunu tamamlayan görüşmelerin Temmuz ayı içinde yedinci turuna başlaması öngörülmektedir. Reisi'nin devam eden süreçle ilgili en önemli tavrı mevcut müzakere ekibinin görevine devam edeceğini ifade etmesi olmuştur. Bu noktada kendisinin göreve başlayacağı 3 Ağustos 2021'e kadar Viyana'da somut bir sonucun çıkması beklenmektedir. Ancak gerek İran tarafının gerek ikinci kanal diplomasisi ile sürecin parçası olan ABD'nin haftalardır devam eden tartışmalara rağmen önemli hususlarda hala anlaşamadığı görülmektedir. New York Times gazetesinde 9 Mayıs'ta çıkan [habere göre](#) Viyana'da üç çalışma grubu oluşturulmuş; bunlardan biri ABD'nin hangi yaptırımları kaldırması gerektiğine, bir diğeri İran'ın uranyum zenginleştirme limitlerine nasıl döneceğine ve sonuncusu KOEP'e karşılıklı dönüşün yol haritasına odaklanmış ancak görüşmeler, İran'ın şu ana kadar geliştirdiği santrifüjlerin denetimini reddetmesi sebebiyle tıkanmıştır. Zira İran, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın (IAEA) yalnızca yeni santrifüjleri denetlemesi gerektiğini savunurken ABD, Nükleer Anlaşma'dan çekildiği 2018'den müzakerelerin başladığı döneme kadar olan zaman zarfındaki oranların da denetlenmesinde ısrarcı olmaya devam etmektedir.

Bu bağlamda Aralık 2020'de İran Parlamentosu'nda çıkan Yaptırımları Kaldırmak ve İran Halkının Çıkarlarını Korumak İçin Stratejik Eylem Yasası [önemlidir](#). Zira

bu yasaya göre İran UAEA ile yaptığı iş birliği düzeyini düşürmüş ve Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması'nın ek protokolünü terk etmiştir. Ayrıca İran Atom Enerjisi Kurumu, Nükleer Anlaşma'da öngörülen %3,67 olan uranyum zenginleştirme oranını %20 oranında zenginleştirmekle ve yılda en az 120 kg depolamakla mükellef kılınmıştır. Daha sonra 22 Şubat 2021'de Uzmanlar Meclisi üyeleriyle yaptığı görüşmenin ardından Devrim Rehberi Ali Hamenei, ülkesinin yararı ve ihtiyaçları doğrultusunda gerekirse %60 oranında dahi uranyum [zenginleştirilebileceğini](#) ifade etmiştir ki bu oran nükleer silah üretmek için yeterlidir. Bu dönemde İran'ı ziyaret eden UAEA Başkanı Rafael M. Grossi, 22 Şubat'ta taraflar arasında geçici teknik bir anlaşmanın sağlandığını duyurmuş, taraflar arasında sağlanan teknik anlaşmanın 21 Mayıs'ta sona ermesinin ardından UAEA, İran'la söz konusu anlaşmayı bir ay daha yani 24 Haziran'a kadar uzattığını [açıklamıştır](#). Henüz İran tarafından denetçilere tesislerin açılıp açılmayacağına dair bir açıklama gelmemiş olması ise Viyana sürecinde somut bir sonuca ulaşılmasını riske sokmaktadır.

Öte yandan Reisi'nin nükleer müzakerelerle ilgili kırmızı çizgileri oldukça nettir. Seçim döneminde adayların katıldığı TV tartışmasında Reisi şu sözleri [söylemiştir](#): *Biz Devrim Rehberi'nin onayladığı 9 madde ile birlikte Nükleer Anlaşma'ya bağlıyız. Ama siz (Ruhani hükümeti kastediliyor) Nükleer Anlaşma'yı uygulayamazsınız. Nükleer Anlaşma'yı ancak muktedir bir hükümet uygular.* Reisi'nin kastettiği 9 madde, 2015'te Devrim Rehberi'nin Ruhani'ye hitaben yazdığı mektuplardaki ifadelerdir. Burada ön plana çıkan husus, Hamenei'nin yaptırımları sonlandırmanın önemine yaptığı vurgudur. ABD'nin anlaşmadan vazgeçmesinin engellenmesi ve anlaşma hükümlerini ihlal etmemesinin sağlanması Reisi'nin sürece dair kırmızı çizgisini oluşturmaktadır. Dolayısıyla Viyana'da Ağustos 2021'e kadar tıpkı 2015 Nükleer Anlaşması'na giden süreçte olduğu gibi (24 Kasım 2013 tarihinde Cenevre'de geçici anlaşmaya varılmış, 20 Ocak 2014'te söz konusu geçici anlaşma işlerlik kazanmış, nihai olarak KOEP 14 Temmuz 2015'te imzalanmıştır.) bir ön anlaşmanın ortaya çıkması mümkün olmakla birlikte mutlak kapsamlı bir anlaşmanın yakın zamanda yapılması henüz olasılık dahilinde değildir.

Viyana müzakerelerinde nihai bir anlaşmanın çıkmasını zorlayan koşullar yalnızca İran tarafı ile ilgili değildir. ABD Senatosu'nun Mayıs 2015'te kabul ettiği,

dönemin Senato Dış İlişkiler Komitesi Başkanı Cumhuriyetçi Senatör Bob Corker ile şu anki Dış İlişkiler Komitesi Başkanı Demokrat Robert Menendez'in birlikte hazırladığı [İran Nükleer Anlaşması'nı İnceleme Yasası](#) (Iran Nuclear Agreement Review Act of 2015) Joe Biden yönetiminin en önemli engelidir. Yasaya göre Kongrenin onayı olmadan ABD başkanının İran'a dönük yaptırımlardan feragat etmesi veya yaptırımları askıya alması yasaktır. Bu yasayı daha da kuvvetlendirmek için 24 Şubat 2021'de Cumhuriyetçi Senator Tom Cotton tarafından hazırlanan ve Menendez'in de üyesi olduğu Senato Bankacılık, Konut ve Kentsel İlişkiler Komitesinin (Senate Banking, Housing, and Urban Affairs Committee) önüne gelecek olan [İran'a Yaptırımların Kaldırılmasını Engelleme Yasası](#) (A resolution opposing the lifting of sanctions imposed with respect to Iran) kritik bir öneme sahiptir. Zira henüz sadece 33 Cumhuriyetçi senatörün desteklediği bu yasa tasarısı şayet Menendez destek verirse önemli bir boyut kazanacak ve de Viyana'daki müzakerelerin seyrini olumsuz etkileyecektir.

Nihai olarak baktığımızda karşımıza şu tablo çıkmaktadır: Reisi yönetimi ülke içinde ağır ekonomik sorunlarla uğraşırken halkın rahatsızlıklarını gidermek adına ekonomik rahatlık sağlayan bir dış politika tesis etme zorunluluğu içindedir. Öte yandan ekonomik yaptırımlar hala İran için büyük sorun yaratmaktadır. Bu noktada Viyana sürecinin başarıya kavuşması Reisi yönetiminin bekası açısından kritik öneme sahiptir. Ancak süreç önünde ciddi engeller söz konusudur. Bunların başında ABD'de Cumhuriyetçi Parti'nin 2015'ten beri İran'la bir anlaşma yapılmasına karşı olması ve Demokrat Parti içinden de bu karşıt cephenin olmasıdır ki burada Kongre dikkat çekmektedir. Kasım 2022'de hem Temsilciler Meclisi hem de Senato seçimleri olacaktır. Demokratlar, sahip oldukları çoğunluğu kaybetmek istememekte; öte yandan Cumhuriyetçiler, azınlık durumundan sıyrılmak istemektedir. Bundan dolayı da İran konusu, ABD'de giderek bir iç siyaset malzemesine dönüşmekte, bu da Biden yönetimini zora sokmaktadır. Dolayısıyla Viyana sürecinden Reisi hükümetini ekonomik anlamda rahatlatacak oranda nihai bir anlaşmanın Kasım 2022'den önce çıkması zor görülmektedir.

Benzer bir şekilde İran Meclisi'nde de Nükleer Anlaşma'ya dair karşıt bir tutum söz konusudur. 23 Haziran itibariyle İran Meclisi ABD ile herhangi bir müzakere yapılmasını yasaklayan bir yasa tasarısını gündeme getirmiştir. Söz konusu yasa

Meclis'ten geçerse halihazırda ikincil diplomasi üzerinden Viyana sürecine dahil olan ABD'nin İran ile doğrudan görüşmesi engellenecektir. Reisi'nin mensubu olduğu muhafazakar kanadın İran'ın İslam Devrimi'nden bu yana tesis ettiği dış politika dinamiklerine olan bağlılığı, Reisi'nin bu prensipler ekseninde davranacağını en büyük teyididir. Söz konusu prensipler, İran'ın nükleer programını korumak ve başta balistik füzeler olmak üzere askeri kapasitesi artırmaya devam etmek; Irak-Suriye-Lübnan'ı kapsayan direniş eksenindeki askeri üstünlüğü korumaktır. Bu bağlamda Reisi'nin müesses nizamı temsil eden Rehber Hamenei ve Devrim Muhafızları Ordusu ile bu temel konularda ayrışmalar yaşamayacağını söylemek mümkündür.

Bilgehan Alagöz, Dr., Marmara Üniversitesi & İRAM

Lisans eğitimini İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler bölümünde, yüksek lisans ve doktorasını Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü'nde tamamladı. 2008'de doktora çalışmaları için ABD'deki Wisconsin Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları programına misafir araştırmacı olarak kabul edildi. Çalışma alanları, İran dış politikası, Basra Körfezi siyaseti ve Türkiye-İran ilişkileridir. Halen Marmara Üniversitesi öğretim üyesi ve İran Araştırmaları Merkezi (İRAM) dış politika koordinatörüdür.

Bu yazıya atıf için: Bilgehan Alagöz, 'İran'ın Yeni Cumhurbaşkanı Seyyid İbrahim Reisi Döneminde Nükleer Müzakerelerin Geleceği', *Panorama*, Çevrimiçi Yayın, 11 Temmuz 2021, <https://www.uikpanorama.com/blog/2021/07/11/iranin-yeni-cumhurbaskani-seyyid-ibrahim-reisi-doneminde-nukleer-muzakerelerin-gelecegi>

Telif@UIK*Panorama*. Bu yazının tüm çevrimiçi ve basılı telif hakları *Panorama* dergisine aittir. Yazıda yer verilen görüşler yazarına/yazarlarına aittir. UİK Derneğini, *Panorama* Yayın Kurulunu, dergi editörlerini ve diğer yazarları bağlamaz.